

HARP EKONOMİSİ

Recep O. ERGUN
Orgeneral

Harp ekonomiyi, ekonomi harbi karşılıklı ve devam üzere etkilerler. Bu yüzden dünya siyasi literatüründe *Harp Ekonomisi* ve *Ekonomik Harp* tanımlarına ve tartışmalarına sık sık rastlanır. Bizde öğretim kurumlarında gereğince araştırma ve tartışması yapılmayan, iş çevrelerinde lââyıkınca kurallarına uyulmayan ve idari makamların günlük kararlarında ve tasarruflarında yeterince üzerinde durulmayan bir konudur.

Harp toplumların hayatım ve mevcudiyetini tehdit eden çok boyutlu bir olaydır. Baskın tarzında veya bir gerginlik devresini müteakip çıkabilir; başlangıcından itibaren dünya çapında olabilir veya basit bir anlaşmazlıktan büyük çapta bir silahlı çatışmaya dönüşebilir. Bir harbin çıkışı, süresi, şekli ve hacmi önceden kestirilemez. Bu sebeple sevk ve idare makamları her ihtimale göre hazırlıklı olmalıdırlar. Harbin sevk ve idaresi için lüzumlu olan bütün kuvvet ve vasıtalar kullanılabilir durumda bulunmalıdırlar. Müstakbel harbin ihtiyaçlarını önceden görmek ve icaplarını tatbikata zamanında intikal ettirmek üstünlük kurmanın başta gelen şartıdır. Harbin sevk ve idaresinde gerekli güçlerin gerekli yerlerde ve gerekli zamanda hazır bulundurulması esastır. Bu gereklerin herbirinin neler olduklarını, ölçülerini ve kaynaklarını bilmek, bulmak ve temin etmek idarenin başta gelen görevidir. Bu nedenle devlet yönetimi harbin yönetimi ile eşdeğerlidir. Çağımızda siyaseti yönetenlerin harbin sevk ve idaresini bilmeleri zorunludur.

Ekonomi toplumun hayat düzeni ve bu düzen için verilen savaştır; toplumun refah ve bekasını hedef alır. Milli güç unsurlarının başta geleni ve harp potansiyelinin temelidir. Ekonomi; güç kaynaklarını araştırır, yeni güç kaynakları yaratır, teknolojiyi kullanarak seviyelerini yükseltir ve ülke sathına dengeli olarak yayar. Ekonomiye harekete geçiren unsurlar; *ihtiyaçlar*, *imkânlar* ve *tüketimler*'dir. Bunların muhasalasından üretim ekonomisi doğar. Üretim ile tüketim arasındaki

denge, insan hayatını doğrudan etkiler. Fertler üretim-tüketim ilişkisinde tabiatıyla kendi hayatlarını düşünürler. Toplumu yönetme sorumluluğunu üstlenenler, bunun üstünde toplum hayatının muhtemel parçası sayılan harp vakıasını dikkate almak zorundadırlar. Ekonomiyi barıştan itibaren harp ihtiyaçlarına göre hazırlamak siyasetin görevidir. Ekonomiyi barış düzeninden savaş düzenine geçirirken; alışılmış toplum düzenini bozmamak; asgari emek, zaman ve masrafla bu düzene geçmek esastır.

Harp ekonomisi'nin vazifesi toplumun ve milli güvenliğin barış zamanındaki ihtiyaçlarını temin yanında, ekonomik seferberliği hazırlamasıdır. Harp ekonomiden munzam taleplerde bulunur; kaynakların çoğaltılması, üretim sektörlerinin geliştirilmesi, üretim cins ve miktarlarının değiştirilmesi, istihdam hizmetlerinin tanzimi ve ulaştırma sistemlerinin tevsii başlıcalarıdır. Öte yandan harbin sürati, bu munzam taleplerin karşılanması sürecini geçmiş harplere kıyasla yıllardan günlere indirmiştir. Bu anlayışa göre, sadece barış durumunda ve barış durumunun kesiksiz ve hudutsuz şekilde devamı faraziyesine dayanarak çalışan bir ekonominin düşünülmesi mümkün değildir. Bütün teşebbüslerini ve hareketlerini ileride vukuu mümkün veya muhtemel bir harbe göre tanzim eden barış ekonomisi, harp ekonomisinin sağlıklı şeklidir. İki ekonomi arasındaki münasebetleri en iyi ve ideal şekilde tanzim eden ülkeler, birinden diğerine geçişte, seyir halindeki bir motorlu arabanın vites değiştirmesinin rahatlığı içerisinde olurlar. Gerekli ayarlamayı düşünmemiş ve yapmamış olan ülkeler, evvelâ ekonomik kaosun ve sonra milli kaosun içine düşebilirler.

Adı ister barış ekonomisi ister harp ekonomisi olsun, aslında ekonomi bir bütündür; önemli olanı mevcut ve mutasavver durumlara ve meyillere uyma kabiliyetinin yaratılmış olmasıdır. Böyle sağlıklı bir ekonominin ihdası *ekonomik göstergeler*'in dikkatle takibine bağlıdır. Ekonomik göstergeleri çizebilmenin ve yorumlayabilmenin başlangıcını istatistik faaliyeti teşkil eder. Ekonomik hareketleri doğru ve sürekli takip etmenin başında, durumun tesbiti gelir. Ülke sathına yayılmış irili, ufaklı üretim kaynaklarının ve ürünlerinin sayımı, değişikliklerinin devam üzere takibi başlı başına ve büyük mikyasta bir faaliyet ve teşkilatlanma konusudur. Bu kurulmadığı takdirde, değil harbin munzam ihtiyaçlarını ve tahribatını hesaba katan bir ekonomiyi tesis etmek, barış zamanının normal ihtiyaçlarını cevaplandırıcı düzenlemeler dahi şüpheli olur. Ekonominin tanziminde ana çizgüeri oluşturan istihdam, kaynak, üretim, tüketim, dağılım, ihtiyatlar, stoklar ve ikameler ancak indekslerin göstergelerinden istihraç edilebilirler.

İstatistik, ekonomide tamam olmayan noktaları teşhis ve tefsir etmek, daha ileriye götürmek için gereklidir. Harp Ekenomisinin muhtemel ihtiyaçlarını hesaplamada tarım ve sanayi istatistiğinin ağırlığı vardır. Üretim hareketlerinin miktarca ve mevkice tayini, durumun tesbitinde baştan gelen işlemdir. Bunu, tüketim ve ihtiyaç istatistikleri takibeder. Üretim imkânlarını ekonomistler, harbin munzam ihtiyaçlarını askerler tahmin edebilirler. Harp ekonomisini tanzimde bunların yan yana gelmelerinde zaruret vardır. Çoğu ülkelerde bu maksatla *Savaş Ekonomisi Konseyleri* kurulmuştur.

Ekonomi insan mutluluğuna yönelik olduğundan, ekonominin tanziminde *istihdam* konusu başta gelen meseledir. Harbin ekonomiye etkisi, ekonomik aktif gücü seferberlik nedeniyle ekonomik hayattan uzaklaştırmasıdır. Teknolojisi ve eğitimi gelişmiş ülkelerde nüfusun %60'ı ekonomide aktiftir. Türkiye için %50 rakamı en iyimser tahmindir. Almanya İkinci Dünya Harbi başlarında 86 milyonluk nüfusunda, 41 milyon aktif güce sahip bulunuyordu. Bunun 1,5 milyonu Silahlı Kuvvetlerde, 39,5 milyonu iş hayatında (ekonomik üretimde) idi. 1940' da Silahlı Kuvvetler mevcudu 6 milyona çıkarken, iş hayatmdakilerin sayısı 35 milyona inmiştir. Harbin bitiminde (kayıplar dahil) Silahlı Kuvvetlere tahsisi 13 milyonu bulurken, iş gücüne tahsisin 28 milyona düştüğü görülmüştür. İndekslere göre genel nüfusun %15'i; ekonomik aktif nüfusun %30'u silah altına alınmıştır. İş hayatından eksilen erkek işçinin yerini, ancak üç katı kadar kadın işçi ile doldurmak mümkün olmuştur. Modern teknolojiye işçinin yetiştirme süresinin harbin muhtemel süresinden daha uzun oluşu da dikkate alındığında, günümüz harp ekonomisinde insan gücünün tanziminin ve kullanılmasının karmaşıklığı kolayca tahayyül edilebilir. Bu karmaşıklığa ekonomik sektörlerde üretimin ve buna uyacak şekilde iş gücünün yeniden tanzim ve tevsi ile, harp sanayii ihtiyaçlarının artan isteklerini karşılayıcı tanzimler de eklenince, başlangıcında harp ekonomisine ait gelişmelere hazırlıklı olmayan barış ekonomisi sisteminin ihdas edeceği problemleri düşünmek bile zordur. Harpte Almanya iş gücü kayıplarını 8 milyona yaklaşan harp esirleri ile doldurmaya çalışırken; Rusya yaygın ve zengin şekilde tesis ettiği meslek okullarında 2 milyondan fazla kalifiye işçi yetiştirmeyi başarmıştır. Rusya'nın harp sonrası istihdam politikasını ve teknisyen kadrosunu bu sistem teşkil etmiştir.

Ülke ekonomisini savaş ihtiyaçlarını dikkate alarak hazırlamada ve tanzimde ikinci önemli mesele, *kaynakların* tertip ve tanzimi ile yeni kaynakların ihdası keyfiyetidir. Kaynaklar; ihtiyaçların karşılanmasıyla gelişmelerin karşılanmasıyla, birbirini tamamlamasıyla ve son olarak ülke sathına dengeli şekilde yayılmasıyla ilgili meseleleri beraberinde

bulundururlar. Harp sanayiine dönüşmesi söz konusu ağır sanayi tesislerinin mevkilerini tayin şekli kanunla düzenlenmeli, bunların harp tesirinden uzak yerlerde tesisini teşvik edici hükümler konmalıdır. Harbin başında uzun mesafeli geri hareketler icra eden Rusya, ham madde kaynaklarının başlıcaları sayılan kömürün %65'ini, ham demirin %68'ini, çeliğin %58'ini ve alüminyumun %38'ini kaybetmek durumunda kaldı. Toplam olarak 1360 fabrika ve büyük sanayi işletmesini doğu bölgelerine kaydırmak ve üretimin kapasitelerini zorlamak suretiyle kayıpların telâfi yolları aradı. Doğru bölgelerinde yeni tarım alanları geliştirdi; böylece 1939'daki 46 milyonluk sığır, 10 milyonluk domuz, 69 milyonluk koyun ve keçi mevcutlarını 1945'de sırasıyla 65, 31, 122 milyonluk rakamlara, yani iki misline yükseltmeyi başardı.

Harp Ekonomisine geçişte *üretimin tanzimi* üçüncü meseleyi teşkil eder ve başlı başına bir program ister. Harbin ihtiyaçları bu program içinde dikkate alınmalıdır. Harp ekonomisinde sık sık ifade edilen sanayi seferberliği veya ekonomik seferberlik, sonuçları itibariyle üretim ile ilgilidir. Başta savaş ekonomisi konseyleri olmak üzere harp ekonomisi için teşkilatlanma işleminde başlıca konu üretimin tanzimidir. Bu tanzim keyfiyetinde bir taraftan halkın alışılmış ekmek ihtiyacı dikkate alınırken, öte yandan harbin munzam ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirler ve teşebbüsler yer alır. Harbin munzam ihtiyaçları hanesinde silah, araç, gereç imalâtına ilâveten cephaneye ve akaryakıt sarfiyatı önde gelir. Buna ilâveten hasar ve zayıf, kayıplar ve nakliye zorlukları hesaba katılır. Gelecekteki harplerin kısa süreli olacakları vakiası dikkate alındığında, harp ekonomisini hazırlayanların artık bundan böyle *harbin maliyeti* hakkında doğruya yakın tahminler yapmaları ve buna ait düzenlemeleri ortaya koymaları gerekli görülmelidir. Bu düzenlemeye haliyle üretim temposuna sığdırılmayan maddelerin stoklanması da dahil edilmelidir. Harp ekonomisini dikkate alarak kurulmuş olan bir sanayi, barışta haliyle eksik kapasiteli olur. Diğer deyim ile, barışta kurulan sanayi savaş isteklerini karşılayacak şekilde tevsiye hazır bulunmak zorundadır. Ekonomistler bu farklar için sanayide *harp ihtiyacı kapasitesi* terimini kullanırlar. Bunun harekete geçirilebilmesi eğitilmiş personel miktarına, tezgâh sayısına ve sanayinin dengeli şekilde yurt sathına yayılmış olmasına bağlıdır. Harp emareleri belirlendiğinde adım adım harp sanayiine doğru genişleme işlemine başlanmalıdır. Barışta zaman zaman bu intikal programı denenmeli ve aksaklıkları giderilmelidir. Modern harplerin bir bakıma fabrikalar harbi olduğu unutulmamalıdır. Aslında ekonomik hayatın dinamizmi için ileriki yıllara ait stoklar ve yatırımlar şarttır. Bu ileriki yıllara ait stoklama ve yatırım yapma hareketleri harp ihtiyaçlarının hesaplarına uygun şekilde tanzim

edilirse, meselenin büyük bir kısmı halledilmiş olabilir. Sanayimin bazı dallarında bu işlemler tersine tecelli eder. İnşaat sektörleri başta gelen misal olabilir. Birinci Dünya Harbinde Almanya'da inşaat yatırımı %1'e kadar düşmüştür. Böylece savaş tüketimi lehine 1 milyon ton demir, ve 3 milyon ton çimento tasarruf edilmiştir.

Üretimin tanziminde devletin müdahalesi başlangıçta *harp siparişleri* vermek suretiyle vukubulur. Harbin beklenenden daha uzun sürelerle doğru kayması, zamanla bütün istihsal kaynaklarının devlet kontrolüne geçme ihtimalini ve tehlikesini doğurur. İkinci Dünya Harbinde Amerika Birleşik Devletlerinde tatbik edilen şekil, başından sonuna hep harp siparişi şeklinde vukubulmuştur. Üretim kaynaklarının sahibi olan özel teşebbüs harp siparişi hükümlerine öylesine bağlı kılınmışlardır ki, bu siparişe uymayan kaynakların diğer pazarlama işlemleri piyasa ekonomisi sistemi içerisinde işlemez hale gelmişlerdir.

Üretimin tanziminde *çalışma mükellefiyeti* konusu ülkelere göre değişik olmaktadır. Gündümlü ekonominin bulunduğu ülkelerde çalışma mükellefiyeti esasen vardır. Bu müesseseyi uzun zamandan beri tesis etmiş olmalarına rağmen kişi başına verimlilik hesaplarında tam anlamıyla başarıya ulaştıkları söylenemez. Ekonomik seferberliğin içerisinde çalışma mükellefiyeti liberal ekonomi için başlı başına bir mesele teşkil etmektedir. Mükellefiyetin müeyyideleri ile rejimin kurallarını birleştirmek hayli zor olmaktadır. Buna rağmen ekonomik seferberliğin içerisinde çalışma mükellefiyetinin ayrı bir yeri olacaktır, eksiklikleri tamamlama yolunda tatbikatı aranacaktır. Çalışma mükellefiyetinin bir parçası sayılması gereken çalışma sürelerinin tanzimi de halledilmesi gereken meselelerden biri olacaktır. Gerek çalışma mükellefiyeti, gerekse iş saatlerinin tanzimi üretimi namütenahi arttırmayacaktır. Hangi sektörlerde çalışma mükellefiyeti tatbik edilebilir, hangi üretim merkezlerinde iş saatleri arttırılabilir, bunların incelenmesi yapılmalıdır. Bu uygulamalar ekonominin *azalan irat kanunu* hükümleri içinde kalırlar ve her defasında üretimi arttırmayabilirler. Yollar, alt yapılar, stratejik tesisler ve harp ihtiyacına yarayan diğer kitle çalışmalarını gerektiren faaliyetler için uygulama imkânları daha geniş olabilecektir.

Ülkemiz ekonomisinde uygulanan devletçilik anlayışı ve kuruluşları içerisinde; iktisadi devlet teşekküllerini, kamu iktisadi kuruluşlarını ve vakıf kuruluşlarını harp ihtiyaçlarına ait üretime çevirmenin bir zorluğu olmayacaktır. Yeter ki bunların hangilerinin, hangi süre içerisinde, hangi üretimleri yapacakları veya hangi tür üretimlere yönelecekleri önceden hesaplı ve kitaplı olarak tesbit edilmiş olsun. Burada hemen akla gelecek bir başka soru da, bu tür teşkillerin bağlantı yerle-

rini tesbiti konusudur. Bunlardan bazılarının Silahlı Kuvvetler kuruluşuna ve kadrosuna girmeleri dahi söz konusu olabilecektir. Özel teşebbüse bağlı bulunan ağır sanayi tesislerinden motor, akümülatör, lastik, kablo, ve çeşitli yedek parça sanayiinin harp ihtiyaçlarına yönlendirilmesi ayrı ve özel bir düzenleme gerektirecektir. Bütün bu düzenlemelerin başlangıç noktasını ülkedeki sanayi sayımının ortaya koyduğu bilgiler teşkil edecektir. Sanayi sayımı, doğru, sıhhatli ve geçerli yapıldığı takdirde; kentlerin çevrelerini sarmakta olan sanayi sitelerindeki tezgahların üretim kabiliyetleri dahi tesbit edilebilecek ve bu irili ufaklı atölyelerin de savaş ihtiyaçlarına yöneltmesi mümkün olabilecektir. Hele bu bilgiler ile endüstri meslek okullarının kabiliyetlerini yan yana getirme düzenlemesi yapılırsa, ülke ekonomik gücünün harp gücüne doğru çevrilmesi oldukça etkinlik kazanabilecektir.

Harp ekonomisinde ihtiyatlar, stoklar ve ikameler; ekonominin dinamik olarak kurulup kurulmadığı sorusunu ortaya koyarlar. Üretim teşkilleri işletme kuralları icabı sermaye ihtiyatları ayırmak ve ham madde stokları yapmak durumundadırlar. Sanayi sayımında bunlar da tesbit edilmişse, harp ekonomisine geçiş planları daha sıhhatli olabilecektir. Hemen burada akla gelebilecek bir konu, şahısların yaptıkları özel stoklardır. Ekonomide buna gizli stoklar adı verilmektedir. Bunların tesbiti zor olmakla beraber tahmini mümkündür.

İkame ekonomisi bilinçli ve ihatalı bir araştırma, geliştirme faaliyetini ve teşkilâtını gerekli kılar. Üretim ekonomisinin tanzimine ait program içerisinde ithalâtın ve ithalât ile ilgili stokların tesbiti de önem kazanır. İthal rejiminde değerlerinden çok miktarlar ölçü olur. İthal pazarlarının ve ithal yollarının ekonomik ve askeri emniyetlerinin alınması önemli bir mesele teşkil eder.

Harp ekonomisinde *tüketicinin tanzimi* hassas bir konudur. Tüketimdeki kısıtlamaları karnelere bağlamak tek başına bir çözüm sayılmamalıdır. Bu kısıtlamalara paralel olarak ikame üretimler sağlanmalıdır. Harp ekonomisinin tanzimi ve yönetiminde halkın ekmek ihtiyacının karşılanması, harbin yönetiminin başta gelen unsuru olan halkın savaşma iradesi ve azminin idamesi için hayati önem taşır.

Askeri ve iktisadi literatürde *ekonomik harp* deyimi, harp ekonomisinden farklı maksadı kapsar. Ekonomik harp aslında insan ve toplum hayatının bütününde vardır. Ekonomiye canlılığı getiren rekabet ve pazarlama işlemleri başlıcalarıdır. Bununla beraber tüketicilerin boykotları ve askeri güçlerin ambargoları, ekonomik harbin büyük boyut-

larıdır. Bu kavram içerisinde ulaştırma, yükleme ve boşaltma teşkillerinin ve kadrolarının katkıları büyüktür.

Ekonomik harbi iyi tanzim etmiş ve başarılı olmuş ülkeler, bunu tevcih ettikleri ülkeler üzerinde harbi ve tecavüzü önleyici en müessir caydırmayı bidayetten kazanabilirler.